

Piotr Szustakiewicz¹

„Jam jest Dariusz, Wielki Król, Król Królów, Achemenida”. Legitymizacja władzy w okresie Achemenidów

W sercu Iranu, na drodze dawnego „traktu królewskiego” z Ekbatany do Babilonu, znajduje się olbrzymia inskrypcja królewska wyryta na skale. Król Dariusz I (522 p.n.e.–486 p.n.e.²) opisuje w niej, w jaki sposób zgładził uzurpatora Gaumatę, zdobył tron i pokonał buntowników. Jest to pierwsze pisane w języku staroperskim źródło wskazujące perski punkt widzenia na królewską ideologię władzy. Inskrypcja behistunská była główną inspiracją do napisania niniejszego artykułu. Poruszany w niej temat to legitymizacja władzy królewskiej za panowania Achemenidów. Na potrzeby tego artykułu legitymizacja jest, za Wojciechem Sokołem, rozumiana jako procesy wiodące do legitymacji, czyli uznania systemu politycznego za właściwy, prawomocny i słuszny³. Ze względu na charakter pracy, w trakcie badań, zdecydowano się zawęzić tematykę do argumentów, którymi posługiwali się władcy achemenidzcy, aby uprawomocnić swoją władzę w oczach poddanych. Pytaniem badawczym, na jakie autor artykułu szuka odpowiedzi, jest: W jaki sposób władcy z dynastii Achemenidów starali się legitymizować swoje rządy? Postanowiono zawęzić materiał źródłowy do inskrypcji napisanych w języku staroperskim. Legitymizacja władzy Achemenidów w tekstach greckich historiografów, jak również inskrypcjach pisanych w języku akadyjskim i elamickim wykracza poza ramy tego tekstu.

Wszystkie tłumaczenia inskrypcji z języka staroperskiego pochodzą, o ile nie zaznaczono inaczej, z książki Rolanda Kenta *Old Persian, Grammar, Texts,*

¹ Uniwersytet Warszawski, Polska, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4555-1389>, e-mail: szustaki@gmail.com.

² Wszystkie daty panowania za: B. Składanek, *Historia Persji*, t. 1, Warszawa 2004, s. 270.

³ W. Sokół, *Legitymizacja systemów politycznych*, Lublin 1997, s. 7.

*Lexicon*⁴. Oznaczenia inskrypcji również z niej pochodzą. Jest to system powszechnie stosowany w literaturze iranistycznej. Nazwy własne utrwalone w polskiej historiografii zostały zapisane w spolszczonej wersji. W przypadku nazw i pojęć występujących także w innych okresach historii Iranu zapis ich odpowiada wersji staroperskiej. Przykładowo Ahuramazda zamiast Ahura Mazda, czy *daiv* zamiast awestyjskiego *deawa* czy nowoperskiego *diw*.

Czytelnik oddający się lekturze inskrypcji achemenidzkich niemal zawsze na początku napotyka fragment, który Bogdan Składanek określa mianem **wyznania wiary**⁵. Król Dariusz I, „Wielki Król, Król Królów, Król Persji, Król krajów”⁶, na ogromnej inskrypcji w miejscowości Naksz-e Rostam rzecze: „Wielki jest bóg Ahuramazda⁷, który stworzył niebo i ziemię i ludzi, który błogostawił człowiekowi. On uczynił Dariusza królem; on dał mu panowanie”⁸. W inskrypcjach achemenidzkich rysuje się obraz Ahuramazdy jako głównego bóstwa irańskiego panteonu okresu Achemenidów, stwórcy ludzkości, świata materialnego, jak również boskiego prawodawcę⁹. Fragmenty wspominające boga są jednak czymś więcej niż tylko ogłoszeniem wiary króla. Stanowią bowiem pierwszy element legitymizacji władzy królewskiej. Jak zaznacza Wojciech Sokół, jednym z argumentów, którym postępują się władcy w celu legitymizacji swoich rządów, jest podkreślanie pochodzenia ich panowania od „niepodważalnego zwierzchniego autorytetu”¹⁰. W przypadku legitymizacji Achemenidów rolę tę spełnia przede wszystkim Ahuramazda¹¹. Motyw otrzymania władzy z rąk najwyższego boga jest obecny już od inskrypcji behistuńskiej¹². Na wstępie Dariusz I głosi: „Z łaski Ahuramazdy jestem Królem, Ahuramazda obdarował mnie królestwem”¹³. Jak zauważa Jennifer Finn, pochodzenie władzy od

⁴ R. Kent, *Old Persian, Grammar, Texts, Lexicon*, New Haven 1950.

⁵ B. Składanek, op.cit., s. 87.

⁶ Inskrypcja behistuńska, kolumna pierwsza, dalej: DB I §1.

⁷ Zastosowano ciągłą pisownię ze względu na połączenie imienia i tytułu bóstwa w jedno, które nastąpiło w Persji ok. VI w. p.n.e., za: M. Boyce, *Zaratusztrianie*, Łódź 1988, s. 79.

⁸ Dariusz, Nagsz-e Rostam, inskrypcja „a”, dalej: DNa § 1, tłum. M. Składankowa, *Zaoraster i magowie*, Warszawa 1963, s. 31.

⁹ Ibidem, s. 30–31; M. Boyce, *Ahura Mazdā*, [w:] *Encyclopædia Iranica*, I/7, s. 684–687, <http://www.iranicaonline.org/articles/ahura-mazda> [dostęp: 24.02.2019]; P.O. Skjaervo, *Avesta and Zoroastrianism under the Achaemenids and early Sasanians*, [w:] *The Oxford Handbook of Ancient Iran*, New York 2013, s. 551.

¹⁰ W. Sokół, op.cit., s. 32.

¹¹ Reszta bóstw traktowana jest ogólnikowym „I inni bogowie, którzy są”, za: DB IV § 62.59–61. Dopiero w okresie Artakserksesa II pojawią się inne imiona bogów, o czym w dalszej części pracy.

¹² J. Finn, *Gods, Kings, Men: Trilingual Inscriptions and Symbolic Visualizations in the Achaemenid Empire*, „Ars Orientalis” 2011, nr 41, s. 222.

¹³ DB I §5.

Ahuramazdy jest w tej inskrypcji cały czas zaznaczane¹⁴. Bóstwo jest siłą, która doprowadziła króla do tronu. Król Dariusz na boskie wstawiennictwo powołuje się aż sześćdziesiąt trzy razy¹⁵. Również w późniejszych inskrypcjach, przez cały okres panowania Achemenidów pojawiają się nawiązania do pochodzenia władzy z rąk najwyższego bóstwa¹⁶. Boskie pochodzenie sprawia, że władza, którą dźrzy król, jest świętym darem¹⁷. Jak zauważa Salvatore Gaspa, ten dar sprawia, iż królestwo władcy achemenidzkiego staje się wyrazem świętego mandatu, a panowanie, jak i rozwój imperium stają się częścią boskiego projektu¹⁸. Tym samym władcy achemenidzcy ukazują się nie tylko jako najbardziej uprawnieni do sprawowania władzy, lecz nadają jej też charakteru sakralnego.

W przypadku Dariusza I związku króla z Ahuramazdą nie słabną także po objęciu tronu. Król szczyti się: „Ahuramazda jest mój, ja jestem Ahuramazdy! Wyznawałem Ahuramazdę, niech Ahuramazda wspiera mnie”¹⁹. Analizując królewską ideologię, Prods Oktor Skjaervo zwraca uwagę na pewne szczególne zjawisko, związane blisko z autolegitymizacją władzy królewskiej. Według teorii badacza bliskość szacha z bogiem powoduje, że ma on do wykonania specjalne zadanie. Ahuramazda jest bowiem stwórcą kosmicznego ładu, *arta*²⁰. Z tego powodu rolą króla na ziemi jest naśladowanie bóstwa i ustanawianie porządku oraz walka z chaosem²¹. Do tego właśnie celu został przez boga powołany: „Gdy Ahuramazda ujrzał tą ziemię w chaosie tedy obdarzył mnie nią, uczynił mnie królem”²². W inskrypcjach zapewnia, że wywiązuje się z tego zadania²³.

¹⁴ J. Finn, op.cit., s. 225.

¹⁵ Ibidem, s. 226.

¹⁶ Czego przykładami są np. Dariusz, Persepolis, inskrypcja „d”, dalej: DPd § 1.1–5; Dariusz, Susa, inskrypcja „e”, dalej: DSe § 1.1–7; Dariusz Susa, inskrypcja „m”, dalej: DSm § 2.3–11; Dariusz, Susa, inskrypcja „p”, dalej: DSP; Kserkses, Persepolis, inskrypcja „a”, dalej: XPa § 1.1–6; Kserkses, Persepolis, inskrypcja „b”, dalej: XPb § 1.1–11; Kserkses, Persepolis, inskrypcja „f”, dalej: XPf § 1.1–8; Kserkses Elwend, dalej: XE § 1.1–3; Kserkses Wan, dalej: XV § 1.1–9.

¹⁷ S. Gaspa, *State Theology and Royal Ideology of the Neo-Assyrian Empire as a Structuring Model for the Achaemenid Imperial Religion*, [w:] *Persian Religion in the Achaemenid Period*, red. W.F.M. Henkelman, C. Redard, Wiesbaden 2017, s. 151–152.

¹⁸ Ibidem, s. 146, 152.

¹⁹ Dariusz, Susa, inskrypcja „k”, dalej: DSk § 2.3–11.

²⁰ Awestyjska *asza*, hinduska *ryta*, niezwykle skomplikowany termin, który w zależności od kontekstu można tłumaczyć jako zasadę rządzącą światem, porządek, ład, a nawet prawdę albo sprawiedliwość. za: M. Boyce, op.cit., s. 7, 21–22; M. Jakimowicz-Shah, A. Jakimowicz, *Mitologia indyjska*, Warszawa 1982, s. 17.

²¹ P.O. Skjaervo, op.cit., s. 554–555.

²² DNa §4.

²³ DB I §10.33–35; DB IV §55.36–40.

Bardzo często z sankcją religijną legitymizacji władzy królewskiej wiąże się uznanie jej oponentów za niemoralnych bądź grzesznych²⁴. Zjawisko to jest niezwykle silnie widoczne w piśmiennictwie achemenidzkim²⁵. Przeciwnicy króla przedstawieni są jako omamieni przez złoto bądź też jako jego wyznawcy²⁶. Król Dariusz głosi, że ludzie, którzy zbuntowali się przeciw jego władzy, byli do tego zainspirowani poprzez Drauga: „To są prowincje które zbuntowały się. Draug uczynił je skorymi do buntu, a ci ludzie²⁷ oszukali ludność”²⁸. Draug, średnioperska Drudża, jest demonem, którego głównym celem jest, według Prodsa Skjaervo, wypaczenie wśród ludzi i bogów prawdy o *arta* ustanowionym przez Ahuramazdę²⁹. Maria Składankowa uznaje go „najbardziej reprezentatywną formę złego ducha”³⁰. Król Kserkses (486 p.n.e.–465 p.n.e.) używa podobnej retoryki jak ojciec, nazywając jednak swych oponentów dosłownie czcicielami daivów – demonów³¹. Jasnym jest, że taka narracja ma na celu odczłowieczenie przeciwników króla królów i wskazanie na bezalternatywność władzy królewskiej. Warto zastanowić się jednak nad aspektem kulturowym tego przekazu, który do tej pory nie znalazł odzwierciedlenia w badaniach historycznych. Imię Drauga jest czasem tłumaczone jako „Kłamstwo”³². Jest to uzasadnione, ponieważ nawet we współczesnym języku perskim słowo *dorugh* oznacza między innymi właśnie kłamstwo³³. Fakt ten jest ciekawy, ponieważ według Herodota nie ma dla Persów bardziej niemoralnego zachowania od kłamstwa: „Za najhaniebniejszą zaś rzecz uważają kłamstwo, a potem zaciąganie długów, i to z wielu przyczyn, a głównie dlatego, że – jak mówią – kto ma długi ten też musi kłamać”³⁴. Mimo iż brak na to konkretnych dowodów, warto rozważyć, czy wskazanie na powiązania buntowników z kłamstwem nie wychodzi poza ramy legitymizacji religijnej, a Achemenidzi, postępując się nim, nie odwoływali się specjalnie do perskiego kodu kulturowego, aby pokazać

²⁴ W. Sokół, *op.cit.*, s. 14.

²⁵ S. Gaspa, *op.cit.*, s. 171.

²⁶ P.O. Skjaervo, *op.cit.*, s. 555.

²⁷ Mowa o przywódcach powstań przeciw władzy królewskiej.

²⁸ DB IV § 54. 33–35.

²⁹ P.O. Skjaervo, *op.cit.*, s. 552.

³⁰ M. Składankowa, *Bohaterowie, bogowie i demony dawnego Iranu*, Warszawa 1984, s. 52.

³¹ Kserkses, Persepolis, inskrypcja „h”, dalej: XPh § 4.35–41.

³² R. Kent, *op.cit.*, s. 192.

³³ Vajehyab, *dorugh*, <https://www.vajehyab.com/?q=%D8%AF%D8%B1%D9%88%D8%BA&d=en&fbclid=IwARORTryVcQ275MfpFGmRNZd0hxEHZ48UqxkC9kKYT2JPjvXHtb4AWb8QOn6Q> [dostęp: 27.06.2019].

³⁴ Herodot, *Dzieje*, z jęz. grec. tłum. i oprac. S. Hammer, Warszawa 2015, s. 72.

swych przeciwników w jak najgorszym świetle i tym samym wzmocnić własną legitymizację.

Co ciekawe, możliwe jest, że cała opisana powyżej koncepcja religijnego autorytetu władzy królewskiej nie powstała naturalnie, jako przekształcenie funkcjonujących w Persji motywów religijnych, ale jako celowy projekt zapoczątkowany przez Dariusza, mający na celu uprawomocnienie jego władzy. O teorii tej wspominają Maria i Bogdan Składankowie³⁵, a rozwija ją Salvatore Gaspa³⁶. Powstała ona w oparciu o tak zwane *Tabliczki Fortyfikacyjne z Persepolis*³⁷ napisane po elamicku. Wśród nich odnaleziono tabliczki mówiące o wielkości ofiar składanych każdemu z bóstw. Okazało się, że znacznie większe wydatki przeznaczano dla takich bogów, jak elamicki Humban czy irański Mišdušiš, niż na kult Ahuramazdy. Tym samym można wywnioskować, że wysoka pozycja boga Achemenidów nie była odzwierciedlona w ogólnych praktykach³⁸. Oznaczałoby to, że wywyższenie roli Ahuramazdy było celową strategią władcy, mającą na celu wzmocnienie jego praw do tronu. Takie posunięcie byłoby zrozumiałe. Jednolita religia, monoteistyczna bądź henoteistyczna, staje się filarem wspierającym władzę. Można było to zaobserwować w Iranie Sasanidów, jak i w przypadku Polski przy zastąpieniu chrześcijaństwem niejednorodnych kultów pogańskich za Mieszka I.

Za panowania Artakserksesa II (404 p.n.e.–359 p.n.e.) ma miejsce zauważalna zmiana w religijnej legitymizacji władzy króla. Na inskrypcjach królewskich obok Ahuramazdy pojawiają się dwa inne bóstwa, Anahita i Mitra: „Z woli Ahuramazdy, Anahity i Mitry wybudowałem ten pałac. Niechaj Ahuramazda, Anahita i Mitra chronią mnie od wszelkiego zła”³⁹. Na jednej, dość zniszczonej inskrypcji Mitra wręcz zastępuje Ahuramazdę: „Niechaj Mitra mnie chroni”⁴⁰. Nie ma zgody co do pochodzenia Anahity. Rozsądna wydaje się jednak hipoteza, że jej kult to połączenie dwóch tradycji: zaczerpniętego z Babilonu kultu semickiej bogini miłości i wojny Ishtar⁴¹ z indoirąską Hrahawati Aredwi Surą, której imię znaczy „Władająca Wodami”⁴². Jej kult był ważną częścią życia duchowego Persów. Mitra zaś to kolejne starożytne bóstwo, którego

³⁵ M. Składankowa, *Bohaterowie, bogowie...*, s. 273–274; B. Składanek, *op.cit.*, s. 152.

³⁶ S. Gaspa, *op.cit.*, s. 171–175.

³⁷ Tzw. *Persepolis Fortification Tablets*.

³⁸ S. Gaspa, *op.cit.*, s. 171.

³⁹ Artakserkses II, Susa, inskrypcja „a”, dalej: A²Sa 4–5.

⁴⁰ Artakserkses II, Hamadan, inskrypcja „b”, dalej: A²Hb.

⁴¹ G. Roux, *Mezopotamia*, Warszawa 2018, s. 83–84, 106–108.

⁴² M. Boyce, *op.cit.*, s. 20.

imię występuje już w *Aweście* i *Rygwedzie*⁴³. Wyprowadzając jego imię od indoeuropejskiego słowa *mei* oznaczającego „wymianę”, badacze wnioskuje, że był pierwotnie bogiem czuwającym nad przebiegiem umów, łączącym przeciwne strony. Jego kult był również istotny w czasach Achemenidów⁴⁴. Tytus Mikołajczyk uważa, że wprowadzenie tych bóstw do inskrypcji było celowym zabiegiem politycznym⁴⁵. Był to bowiem czas, kiedy na dworze achemenidzkim toczyły się intrygi wewnętrzne. Objęcie władzy przez Artakserksesa II wywołało szereg rebelii, z których najpoważniejszym był bunt brata króla – Cyrusa Młodsze⁴⁶, opisany w *Wyprawie Cyrusa* autorstwa Ksenofonta⁴⁷. Zdaniem badacza zmiana ta miała na celu umocnienie praw do władzy młodego króla poprzez odwołanie się do znanych i powszechnie czczonych bóstw. Jednocześnie znaczący byłby odejście od modelu, w którym najwyższe miejsce jest przyznawane Ahuramazdzie, a król jako jego najwyższy sługa ma boską misję do wykonania. Tym samym powodowałoby to osłabienie autorytetu królewskiego, związanego z relacją z najwyższym bogiem. Można jednak założyć, że niepokoje w państwie zmusiły Artakserksesa II do podjęcia decyzji o zmianie tego elementu legitymizacji władzy⁴⁸. W późniejszym czasie Mitra wspomniany jest tylko raz w inskrypcji z okresu Artakserksesa III (359 p.n.e.–338 p.n.e). Wykuty na ścianie pałacu w Persepolis napis głosi: „Niech Ahuramazda jak i bóg Mitra chronią, zarówno ten kraj, jak i to co zostało przeze mnie wybudowane”⁴⁹.

Co jednak należy zauważyć, zawsze, oprócz jednej inskrypcji⁵⁰, nawet wtedy gdy król wzywa więcej niż jednego boga, pierwsze miejsce ma zawsze Ahuramazda. Tym samym na podstawie dostępnego materiału źródłowego można stwierdzić, że podstawą uprawomocnienia władzy dla Achemenidów było jej pochodzenie z nadania Ahuramazdy, najwyższego bóstwa bądź przynajmniej bóstwa dynastycznego. Z nią wiąże się specjalna więź króla z bogiem. W niektórych inskrypcjach, jak na przykład inskrypcja behistunska, relacja ta wycho-

⁴³ W sanskrycie jego imię znaczy „Towarzysz” bądź „Przyjazny” za: M. Jakimowicz-Shah, A. Jakimowicz, op.cit., s. 23.

⁴⁴ M. Boyce, op.cit., s. 22–23.

⁴⁵ T.K. Mikołajczyk, *Religia irańska Artakserksesa II: (stan badań)*, „Przegląd Religioznawczy” 2005, nr 3, s. 33.

⁴⁶ B. Składanek, op.cit., s. 159–163.

⁴⁷ Ksenofont, *Wyprawa Cyrusa*, tłum. W. Madyda, Warszawa 1995.

⁴⁸ T.K. Mikołajczyk, op.cit., s. 33–36.

⁴⁹ Artakserkses III, Persepolis, dalej: A³Pa § 4.23–26.

⁵⁰ A²Hb.

dzi często na pierwszy plan. Religia nie była jednak jedynym elementem, który miał uzasadniać pretensje Achemenidów do tronu.

Klasyfikując typy legitymizacji, Max Weber pisze, że panowanie tradycyjne „trwa na mocy wiary w świętość istniejących od dawna porządków i potęgę panujących [...] Słucha się pana z racji na jego powagę, której udziela mu tradycja – poprzez szacunek”⁵¹. Ukazaniu długiej tradycji panowania służy w inskrypcjach genealogia wystawcy tekstu, zazwyczaj zawarta na jego początku⁵². Jak zauważa Jennifer Finn, element ten wprowadził jako pierwszy Dariusz I⁵³. W inskrypcji behistunskiej mówi o sobie: „Moim ojcem był Hystaspes; ojcem Hystaspesa był Arsames; ojcem Arsamesa był Ariaramnes; ojcem Ariaramnesa był Teispes; ojcem Teispesa był Achemenes [...] tego powodu zwań nas Achemenidami, od dawna nasza rodzina była szlachetna. Od dawna członkowie naszej rodziny byli królami [...]. Ośmiu z naszej rodziny było królami, ja jestem dziewiąty. Dziewięciu poprzez sukcesję było królami”⁵⁴. Według badaczki element ten może być związany ze słabą legitymizacją króla, na którą nacisk kładzie też Albert Olmstead⁵⁵. Dariusz, będąc członkiem bocznej linii Achemenidów, raczej w normalnych warunkach nie miałby szans na zdobycie władzy królewskiej. Jego ojciec Hystaspes był ledwie satrapą. Dariusz I przejął władzę w wyniku zamachu na uzurpatora Gaumatę. Z tych powodów legitymizacja jego władzy nie była silna, dlatego też starał się ukryć ten fakt poprzez wymienianie rozbudowanej genealogii rodu, jak i odwoływanie się do założyciela rodu – Achemenesa⁵⁶. Dariusz pokazuje, że władza jest mu należna z powodu szlachetnej tradycji rodziny i pochodzenia z rodziny królewskiej. Zwyczaj ten przejęli następcy króla królów aż do okresu Artakserksesa III, ostatniego władcy, który pozostawił po sobie inskrypcje. W Persepolis zachował się napis: „Jestem synem Artakserksesa króla, Artakserkses był synem Dariusza króla, Dariusz był synem Artakserksesa króla, Artakserkses był synem Kserksesa króla, Kserkses był synem Dariusza króla, Dariusz był synem Hystaspesa, Hystaspes był synem Arsamnesa, Achemenidy”⁵⁷.

⁵¹ M. Weber, *Trzy typy prawomocnego panowania*, [w:] *Elementy teorii socjologicznych*, red. W. Derczyński, Warszawa 1975, s. 539.

⁵² B. Składanek, *op.cit.*, s. 87.

⁵³ J. Finn, *op.cit.*, s. 222.

⁵⁴ DB I § 2–4.3–11.

⁵⁵ A.T. Olmstead, *Dzieje Imperium Perskiego*, Warszawa 1974, s. 118–119.

⁵⁶ J. Finn, *op.cit.*, s. 222.

⁵⁷ A³Pa § 2.8–21.

W przypadku położenia nacisku na tradycję warto wspomnieć o dwóch złotych tabliczkach odnalezionych w Hamadanie, dawnej medyjskiej⁵⁸ stolicy⁵⁹. Rzekomo były one autorstwa Ariaramnesa i Arsamesa, dziadka i pradziadka Dariusza I. W obu władcy głoszą, że terytorium Persji należy do nich. Analiza językowa pokazała jednak, że są pisane językiem znacznie późniejszym, charakterystycznym dla panowania Artakserksesa II i Artakserksesa III⁶⁰, czyli że są starożytnymi falsyfikatami. Pozwoliło to Bogdanowi Składankowi sądzić, że powstały one, aby pokazywać Medom długotrwałość perskiej kultury i rządów Achemenidów. Świadczyć ma o tym miejsce ich odnalezienia⁶¹. Byłyby więc one elementem propagandy królewskiej, przedstawiającej władzę dynastii panującej jako odwieczną.

Legitymizacja tradycyjna jest częstym elementem w systemach monarchicznych. Persja Achemenidów nie jest wyjątkiem. Genealogie na początku tekstów służą właśnie podkreśleniu długotrwałości rządów Achemenidów. Argument ten, zaraz obok zaznaczania boskiego pochodzenia władzy, stanowi najpowszechniejszy element królewskiej propagandy.

Argumenty związane z religią i tradycją są najpowszechniejsze wśród inskrypcji achemenidzkich. Występują jednak też fragmenty, które można uznać za próbę legitymizacji władzy poprzez przedstawienie jego wyjątkowych talentów i przymiotów moralnych. Takie wyliczenia mogłyby sugerować, że król jest najbardziej kompetentną osobą do sprawowania rządów. Christopher Tuplin zwraca uwagę na bardzo dokładne wyliczenie talentów wojskowych króla na inskrypcji w Naqsz-e Rostam⁶². Rzeczywiście, król Dariusz mówi o sobie: „Jestem sprawny, zarówno moje ręce jak i nogi. Jako jeździec jestem dobrym jeźdźcem, jako łucznicz jestem dobrym łucznikiem, zarówno pieszo jak i na koniu. Jako włóczęk jestem dobrym włóczękiem, zarówno pieszo jak i na koniu”⁶³. Król w tej samej inskrypcji wskazuje również pozytywne cechy własnego charakteru: „Zależy mi na tym co prawe, nie jestem przyjacielem zwolenników Drauga (Kłamstwa). Nie jestem impulsywny. Te emocje, które poja-

⁵⁸ Plemię zachodnioirańskie i królestwo na terenie północnozachodniego Iranu. W okresie po roku 550 p.n.e. ulegli królom Iranu. Za: *Encyclopaedia Iranica*, <http://www.iranicaonline.org/articles/media>, [dostęp: 5.01.2019]; B. Składanek, op.cit., s. 18, 60–69.

⁵⁹ Inskrypcje Ariaramnesa z Hamadanu (AmH) i Arsamesa z Hamadanu (AsH).

⁶⁰ B. Składanek, op.cit., s. 33.

⁶¹ Ibidem, s. 34.

⁶² Ch. Tuplin, *War and Peace in Achaemenid Imperial Ideology*, „*Electrum: Journal of Ancient History*” 2017, nr 24, s. 33.

⁶³ DNb 40–45. Warto dodać, że w następnym wersie król mówi, że sprawność fizyczną uzyskał dzięki Ahuramazdzie.

wiają się pod wpływem złości trzymam mocno pod kontrolą własnego umysłu. Władam stanowczo własnymi impulsami”⁶⁴. Podobne fragmenty, aczkolwiek krótkie, można znaleźć i w innych inskrypcjach, na przykład: „Król Dariusz nie odczuwa strachu przed nikim innym”⁶⁵. Całokształt materiału źródłowego według Mary Boyce wskazuje, że Dariusz przedstawiał siebie jako dążącego do sprawiedliwości⁶⁶. Zdecydowanie brakuje źródeł, które mogłyby potwierdzić tezę, że Achemenidzi w ten sposób uprawomocniali swoje rządy. Jednak skoro nawet obecnie jest to powszechnie stosowany argument legitymizujący władzę⁶⁷, niewykluczone, że za Achemenidów, a szczególnie panowania Dariusza, było podobnie.

Obserwując zbiór inskrypcji staroperskich można zauważyć, że król, uzasadniając swoje prawa do rządzenia, opierał się przede wszystkim na dwóch filarach – boskim pochodzeniu władzy oraz odwoływaniu się do tradycji. Chociaż, w mniejszym stopniu, występowały też inne argumenty legitymizacji, jak na przykład ukazanie wybitnych cech władcy czy posługiwanie się perskim kodem kulturowym w celu ukazania bezalternatywności władzy monarszej. Mimo to na pierwszy plan zdecydowanie wybijają się tradycja i religia. Choć wydawać by się to mogło nieprawdopodobne, te same elementy są wciąż żywe w obecnym, irańskim dyskursie politycznym – mimo upływu ponad dwóch tysięcy lat, zmiany religii i przeobrażeniu języka.

Religia i boskie zadanie do wypełnienia są szczególnie silnym argumentem legitymizacji obecnej władzy Iranu. Ajatollah Ruhollah Chomejni, architekt obecnego systemu rządów w Iranie – republiki islamskiej, wyraźnie twierdził, że rządy powinna sprawować osoba jedynie z boskim mandatem. „Musicie powiedzieć ludziom: Wierzymy w namiestnictwo oraz w to, że Prorok wyznaczył dla muzułmanów swego następcę »posiadającego moc rozkazywania«, gdyż zobowiązał Go do tego sam Bóg. Musimy także wierzyć w konieczność utworzenia rządu i dążyć do powołania zarówno organów wykonawczych prawa jak i administracyjnych”⁶⁸. Jak widać, legitymizacja rządów muzułmańskich według Ruhollāha Chomeiniego pochodziła przede wszystkim z pełnienia roli wyznaczonego przez proroka Mahometa następcy. Również tradycja pełni wciąż w polityce irańskiej ważną rolę. W swym słynnym eseju *Porażenie*

⁶⁴ DNb § 8.11–15.

⁶⁵ DPd § 2.10–11.

⁶⁶ M. Boyce, op.cit., s. 80.

⁶⁷ W. Sokół, op.cit., s. 33.

⁶⁸ R. Chomeini, *Zwierzchnictwo faqiha – rząd muzułmański (fragmenty)*, [w:] *Irańskie drogi do nowoczesności. Projekty. Idee. Manifesty*, red. A. Krasnowolska, R. Rusek-Kowalska, M. Rzepka, Kraków 2014, s. 224.

Zachodem Dżalal Āl-e Ahmad uważa ją za siłę, która może przeciwstawić się wpływowi zachodniemu. Zbytnią fascynacją wzorcami europejsko-amerykańskimi to według niego właśnie tytułowe „porażenie zachodem”⁶⁹. Czytając polityczne teksty współczesne, warto mieć zatem na uwadze, że często pojawiające się tam idee nie odbiegają bardzo od tych istotnych dla starożytnych Persów. Powinno być to przestrożą dla tych, którzy obecny ustrój Iranu traktują jako nienaturalny w historii tego kraju, jak również zachętą do zwracania uwagi na Iran starożytny. Wyobrażenia występujące wtedy często można odnaleźć obecnie, a lepsze zrozumienie przeszłości Iranu pozwala ujrzeć jego rzeczywistość w nowym świetle.

Bibliografia

- Āl-e Ahmad Dż., *Porażenie zachodem (fragmenty)*, [w:] *Irańskie drogi do nowoczesności. Projekty. Idee. Manifesty*, red. A. Krasnowolska, R. Rusek-Kowalska, M. Rzepka, Kraków 2014.
- Baszkievicz J., *Powszechna historia ustrojów państwowych*, Gdańsk 1998.
- Boyce M., *Zaratusztrianie*, Łódź 1988.
- Boyce M., *Ahura Mazdā*, [w:] *Encyclopædia Iranica*, 1/7, <http://www.iranicaonline.org/articles/ahura-mazda>.
- Chomeini R., *Zwierzchnictwo fajiha – rząd muzułmański (fragmenty)*, [w:] *Irańskie drogi do nowoczesności. Projekty. Idee. Manifesty*, red. A. Krasnowolska, R. Rusek-Kowalska, M. Rzepka, Kraków 2014.
- Farkas A., *The Behistun Relief*, [w:] *The Cambridge History of Iran*, Vol. 2, red. I. Gerschevitch, Cambridge 1985.
- Finn, J., *Gods, Kings, Men: Trilingual Inscriptions and Symbolic Visualizations in the Achaemenid Empire*, „Ars Orientalis” 2011, nr 41.
- Gaspa S., *State Theology and Royal Ideology of the Neo-Assyrian Empire as a Structuring Model for the Achaemenid Imperial Religion*, [w:] *Persian Religion in the Achaemenid Period*, red. W.F.M. Henkelman, C. Redard, Wiesbaden 2017.
- Herodot, *Dzieje*, z j. grec. tłum. i oprac. S. Hammer, Warszawa 2015.
- Jakimowicz-Shah M., *Jakimowicz A., Mitologia indyjska*, Warszawa 1982.
- Kent R., *Old Persian, Grammar, Texts, Lexicon*, New Haven 1950.
- Ksenofont, *Wychowanie Cyrusa*, tłum. K. Głombiowski et al., Wrocław 2014.
- Ksenofont, *Wyprawa Cyrusa*, tłum. W. Madyda, Warszawa 1995.
- Mikołajczyk T.K., *Religia irańska Artakserksesa II: (stan badań)*, „Przegląd Religioznawczy” 2005, nr 3.
- Młodawska K., *Sztuka władzy, czyli pax persiana. Przyczynek do badań nad ideologią imperialną*, „Acta Universitatis Wratislaviensis. Antiquitas” 2010, nr 31.
- Olmstead A.T., *Dzieje Imperium Perskiego*, Warszawa 1974.
- Roux G., *Mezopotamia*, Warszawa 2018.

⁶⁹ Dż. Āl-e Ahmad, *Porażenie zachodem (fragmenty)*, [w:] *Irańskie drogi do nowoczesności...*, s. 151–157.

- Skjaervo P.O., *Avesta and Zoroastrianism under the Achaemenids and Early Sasanians*, [w:] *The Oxford Handbook of Ancient Iran*, New York 2013.
- Składanek B., *Historia Persji*, t. 1, Warszawa 2004.
- Składankowa M., *Bohaterowie, bogowie i demony dawnego Iranu*, Warszawa 1984.
- Składankowa M., *Zaoraster i magowie*, Warszawa 1963.
- Sokół W., *Legitymizacja systemów politycznych*, Lublin 1997.
- Święcicki J., *Historia literatury perskiej*, Warszawa 1902.
- Tuplin Ch., *War and Peace in Achaemenid Imperial Ideology*, „Electrum: Journal of Ancient History” 2017, nr 24.
- Watts J.W., *Ritual Legitimacy and Scriptural Authority*, „Journal of Biblical Literature” 2005, nr 124 (3).
- Weber M., *Trzy typy prawomocnego panowania*, [w:] *Elementy teorii socjologicznych*, red. W. Derczyński, Warszawa 1975.

“I am Darius, the Great King, King of Kings, Achaemenid”. The Legitimacy of Power During the Achaemenid Period

Summary

The article's subject is the legitimization of the power of the Achaemenid kings, shown on the basis of preserved inscriptions from the era. These inscriptions have been repeatedly analysed in terms of linguistic and cultural studies. According to the author, they can also be helpful for the political science. For the purposes of this paper, legitimization is understood as processes leading to legitimacy, i.e., recognising a political system as proper and valid. The author distinguishes motifs used by the Achaemenids for this purpose. These are: the divine origin of power, references to tradition, the special attributes of the ruler, and the depreciation of political opponents.

Among the Achaemenid inscriptions, there is almost always an invocation to the deity – Ahuramazda. This God is shown as the divine legislator and the creator of the material world and mankind. This element is extremely important in the context of the legitimacy of power, as it suggests the origin of royal power from the supreme, divine authority. The deity guides the Persian rulers, supports them in their battles and guarantees their reign. Divine origin makes the power held by the king a sacred gift. The reign and development of the empire thus become the fulfilment of God's plan. Additionally, Ahuramazda is the creator of the cosmic order *arta*. Therefore, the ruler allied with him has the mandate to establish order on Earth. Along with the religious sanction of self-legitimation of power, comes the demonisation of Achaemenid opponents. According to Max Weber, one of the types of legitimising power is “traditional rule” based on referring to the eternal orders. This type of legitimization is discernible in Old Persian inscriptions. In addition to religious and traditional sanction, rulers also made use of other measures to show that they were worthy of the throne. King Darius I has repeatedly indicated his fighting

skills and integrity. In other inscriptions, one can find references to Persian beliefs, including the hatred of lies, described by Herodotus.

Keywords: Achaemenid Empire, antiquity, Iran, kingship, Persia, the legitimacy of power

«Я Дарий, Великий Царь, Царь царей, Ахеменида». Легитимность власти в период хеменидов

Резюме

Предмет статьи – легитимация власти ахеменидских царей, показанная на основе сохранившихся надписей той эпохи. Эти надписи неоднократно подвергались лингвистическому и культурологическому анализу. По словам автора этого текста, они также могут быть полезны для политологии. Для целей данной статьи под легитимацией понимаются процессы, ведущие к легитимности, то есть признанию политической системы надлежащей и действительной. Автор выделяет ряд мотивов, использованных Ахеменидами для этой цели. Это: божественное происхождение власти, отсылки к традициям, особые атрибуты правителя, а также обесценивание политических противников.

Среди ахеменидских надписей почти всегда есть призыв к божеству Ахурамаде. Этот Бог показан как создатель материального мира, человечества, а также как божественный законодатель. Этот элемент чрезвычайно важен в контексте легитимности власти, так как предполагает происхождение королевской власти от высшей, божественной власти. Божество направляет персидских правителей, поддерживает их в битвах и гарантирует их правление. Божественное происхождение делает власть царя священным даром. Таким образом, правление и развитие империи стало исполнением Божьего плана. Кроме того, Ахурамазда – создатель космического ордена – **аша**. Таким образом, союзный с ним правитель имеет мандат на установление порядка на земле. Наряду с религиозной санкцией на самозаконность власти идет демонизация противников Ахеменидов. По мнению Макса Вебера, одним из видов легитимации власти является «традиционное правило», основанное на обращении к вечным порядкам. Этот тип легитимации очень очевиден в древнеперсидских надписях. В дополнение к религиозным и традиционным санкциям правители также меньше использовали другие меры, чтобы показать, что они достойны престола. Король Дарий I неоднократно указывал на свои боевые навыки и честность. В других надписях можно найти отсылки к персидским верованиям, включая ненависть ко лжи, описанную Геродотом.

Ключевые слова: Ахемениды, древность, Иран, королевская власть, легитимность власти, Персия